

Rola polskich pisarzy z Litwy w rozwoju polsko-litewskich relacji literackich w XXI wieku

PAWEŁ KRUPKA

Uniwersytet Warszawski, Polska

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1418-8684>

Lietuvos lenkų rašytojų vaidmuo plėtojant XXI amžiaus lenkų ir lietuvių literatūrinius santykius
Santrauka. Lenkai – gausiausia tautinė mažuma Lietuvoje. Iš jų kelios dešimtys žmonių kuria literatūrą lenkų kalba, o keliolika aktyviai dalyvauja literatūriniame gyvenime. Nepaisant tokio reikšmingo potencialo, šios grupės dalyvavimas plėtojant lenkų ir lietuvių literatūrinius santykius dar visai neseniai buvo mažai reikšmingas. Lenkų rašytojai iš Lietuvos daugiausia dalyvavo lenkų literatūriniame gyvenime ir leido savo kūrinius Lenkijoje. Jie nebandė jų versti į lietuvių kalbą ir nedalyvavo lietuvių literatūriniame gyvenime. Tekste minimi keli Lietuvos lenkų rašytojų, kurie dalyvavo kuriant literatūrinius kontaktus tarp Lenkijos ir Lietuvos, taip pat veikė vertimo ir leidybos lenkų ir lietuvių literatūrinio bendradarbiavimo srityje, pavyzdžiai. Tik pastaraisiais metais, įsitraukus jaunajai literatų kartai, Lietuvos lenkų rašytojų aktyvumas šioje srityje smarkiai išaugo.

Reikšminiai žodžiai: lenkų literatai, Lietuva, XXI amžius.

The role of Polish writers from Lithuania in the development of Polish-Lithuanian literary relations in the 21st century

Summary. Poles are the largest national minority in Lithuania. Among them, several dozen people are involved in creating literature in Polish, and a dozen actively participate in literary life. Despite such a significant potential, the participation of this group in the development of Polish-Lithuanian literary relations was negligible until recently. Polish writers from Lithuania mainly participated in Polish literary life and published their works in Poland. They did not translate them into Lithuanian and did not participate in Lithuanian literary life. The text lists a few examples of the participation of Polish writers from Lithuania in creating literary contacts between Poland and Lithuania, as well as in translation and publishing activities in the field of Polish-Lithuanian literary cooperation. Only in recent years has the activity of Polish writers from Lithuania in this field increased significantly thanks to the involvement of the young literary generation.

Keywords: Polish writers, Lithuania, 21st century.

Polacy stanowią najliczniejszą mniejszość narodową na Litwie. Według najnowszego spisu powszechnego, przeprowadzonego w 2011 r., liczy około 200 tysięcy osób. Zważywszy na ogólną liczbę mieszkańców, kraju, nie przekraczającą 3 milionów, jest to bardzo liczna społeczność¹. Należy zatem oczekiwać znacznej aktywności polskiej mniejszości w rozwoju stosunków polsko-litewskich w różnych dziedzinach życia społecznego i gospodarczego, nie wyłączając nauk humanistycznych i literatury. Do rozważań na temat aktywności litewskich Polaków w wymienionych dziedzinach, niezbędna jest jednak uprzednia analiza zwyczajów i kompetencji językowych tej społeczności. Moja wypowiedź ma charakter literaturoznawczy, nie socjolingwistyczny, dlatego nie prowadziłem dogłębnej kwerendy dotyczącej badań kompetencji i zachowania językowego polskiej mniejszości na Litwie. Odnoszę jednak wrażenie, że takie kompleksowe badania nie były prowadzone w czasie minionej dekady. We wstępnym opisie przedmiotu i jego tła społecznego kieruję się zatem ocenami szacunkowymi. Te wskazują, że ze statystycznej liczby 200 tysięcy najwyżej połowa wykazuje wyraźne cechy polskiej tożsamości narodowej, a zaledwie czwarta lub nawet mniejsza część tej społeczności posługuje się językiem zbliżonym do polszczyzny zdefiniowanej normami Rady Języka Polskiego. Zdecydowana większość „statystycznych” Polaków na Litwie używa w otoczeniu prywatnym i zawodowym mieszaniny języków słowiańskich, w której dominują elementy języka rosyjskiego.

Powyższy stan rzeczy wskazuje, że realny potencjał polskiej społeczności Litwy w zakresie aktywności w dziedzinie literatury i humanistyki jest w istocie znacznie skromniejszy, niż wykazują to dane statystyczne. Mimo to jednak należy szacować, że polska inteligencja na Litwie, zdolna do posługiwania się w mowie i piśmie tzw. standardową polszczyzną, liczy kilka tysięcy osób, kilkaset używa języka polskiego w pracy zawodowej. Większość z nich to nauczyciele zatrudnieni w kilkudziesięciu szkołach z polskim językiem wykładowym oraz dziennikarze obsługujący kilka polskojęzycznych tytułów prasowych, trzy portale internetowe, trzy rozgłośnie radiowe i dwie stacje telewizyjne.

Wskazany powyżej potencjał społeczny stanowi naturalną platformę stymulacji współpracy polsko-litewskiej w dziedzinie literatury. Obecnie na Litwie tworzeniem różnych form literackich czynnie zajmuje się kilkadziesiąt osób. Kilkanaście spośród nich wyróżnia się aktywnością wykraczającą poza twórczość własną, czyli zajmuje się publikowaniem, redagowaniem lub recenzowaniem produkcji literackiej. Osiem osób należy do powstałego

1 Źródło: Lietuvos Statistikos Departamentas, 2019.

w 2009 r. Krajowego Stowarzyszenia Literatów Polskich (dalej KSLP)², pozostali to literaci niezrzeszeni. Trzy osoby narodowości polskiej należą do Związku Pisarzy Litwy³, lecz tylko jedna z nich mieszka stale na Litwie. Taka liczba osób naturalnie dwujęzycznych, tworzących literaturę i mieszkających na Litwie wydaje się najpoważniejszą grupą zdolną i w sposób niejako naturalny predysponowaną do nawiązywania i rozwijania współpracy polsko-litewskiej w dziedzinie literatury.

Zdefiniujmy zatem pokrótce, na czym polega współpraca międzynarodowa w dziedzinie literatury oraz przyjrzyjmy się, jaką rolę we współpracy polsko-litewskiej odgrywają polscy literaci z Litwy. Międzynarodowa współpraca literacka to: *primo* – nawiązywanie i rozwijanie kontaktów środowiskowych między literatami różnych krajów i obszarów językowych, *secundo* – działalność przekładowa i *tertio* – działalność wydawnicza. Jak zatem wygląda działalność polskich pisarzy z Litwy na wymienionych obszarach?

Kontakty środowiskowe

Już sam fakt, że spośród kilkudziesięciu osób piszących i publikujących na Litwie utwory literackie po polsku, zaledwie jedna należy do Związku Pisarzy Litwy, jest znamieny. Wskazuje na izolację polskich pisarzy z litewskiego środowiska literackiego. Polscy literaci publikują swoją twórczość niemal wyłącznie w prasie polskojęzycznej, a sporadyczne wydania książkowe swych dzieł powierzają polskim oficynom. Do niedawna nie przekładali swych utworów na język litewski i nie uczestniczyli w litewskim życiu literackim. Dopiero w ciągu ostatnich dwóch lat, zapewne dzięki wstąpieniu do KSLP grupy młodych pisarzy o bardziej otwartym nastawieniu, część polskiego środowiska literackiego zaczęła nawiązywać kontakty z litewskimi kolegami i uczestniczyć we wspólnych prezentacjach literackich. Do 2018 r. KSLP wprawdzie organizowało publiczne prezentacje z udziałem zaproszo-

² Krajowe Stowarzyszenie Literatów Polskich (lit. Respublikinė lenkų rašytojų sąjunga) – organizacja społeczno-kulturalna zarejestrowana w Wilnie. Członkowie: Mirosława Bartoszewicz, Dominika Olicka, Jadwiga Podmostko, Krystyna Užėnaitė, Aleksander Lewicki, Aleksander Sokołowski, Aleksander Śnieżko i Wiesław Zienkiewicz.

³ Związek Pisarzy Litwy (lit. Lietuvos rašytojų sąjunga) – jedyne ogólnokrajowe stowarzyszenie literackie na Litwie. Pod obecną nazwą działa od 1989 r., kontynuuje tradycje organizacji literackich okresu międzywojennego. Wśród jego członków po polsku piszą: Alicja Rybałko, Romuald Mieczkowski i Aleksander Sokołowski.

nych literatów z Polski, ale odbywały się one wyłącznie w języku polskim i były przeznaczone dla polskiej mniejszości. Nigdy nie korzystano z tych okazji, żeby ułatwić pisarzom polskim kontakty z litewskojęzycznym środowiskiem literackim. Od 26 lat regularnie odbywają się też na Litwie doroczne międzynarodowe festiwale poezji „Maj nad Wilią”, których uczestnikami są literaci zapraszani z Polski oraz polscy pisarze z Litwy. Poeci piszący po litewsku nie uczestniczą w prezentacjach literackich. Jedyne, sporadyczne kontakty praktykowane od kilku lat w ramach tych festiwali, to wizyty gości z Polski - o charakterze głównie kurtuazyjnym - w siedzibie Związku Pisarzy Litwy. W istocie zatem rola polskiej społeczności literackiej Litwy w rozwoju polsko-litewskich kontaktów środowiskowych jest marginalna. W znakomitej większości są one nawiązywane bezpośrednio. Ułatwia je w dużej mierze dość powszechna znajomość języka polskiego wśród litewskich literatów. Od wielu lat w zarządzie Związku Pisarzy Litwy zasiada zawsze przynajmniej dwóch tłumaczy literatury polskiej, a od 2018 r. funkcję prezesa pełni pochodząca z Puńska zasłużona tłumaczka literatury polskiej na język litewski Birutė Jonuškaitė.

Działalność przekładowa

Znakomita większość literatury litewskiej opublikowanej dotąd w Polsce w wydaniach książkowych oraz w periodykach papierowych i internetowych, została przełożona przez polskich lituanistów akademickich. Prym w tej działalności wiodą tłumacze związani z Zakładem Bałtystyki na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego i z Katedrą Kultury Literackiej Pogranicza na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Udział literatów polskich z Litwy w tłumaczeniu literatury litewskiej na język polski jest zaskakująco niewielki w stosunku do potencjału tego środowiska i jego naturalnego usytuowania. Zdziwienie musi budzić, że większość tłumaczy literatury litewskiej na język polski to osoby, dla których litewski jest językiem zupełnie obcym, nauczonym zazwyczaj już w wieku dorosłym, podczas gdy dla większości polskich literatów z Litwy jest językiem drugim, którym posługują się na co dzień w życiu społecznym i zawodowym. Znamienny jest fakt, że dotąd ukazały się zaledwie dwa zbiorowe wydania książkowe literatury litewskiej w przekładach dokonanych przez Polaków z Litwy. Chodzi o wybór wierszy 10 litewskich poetów w tłumaczeniu Wojciecha Piotrowicza (ur. 1940)⁴ i nieco bardziej obszerną antologię zróżnicowanych gatun-

4 Zob.: *Pamięć. Wiersze poetów litewskich*, Warszawa 1995. W przekładzie

kowo tekstów w wyborze i opracowaniu Alicji Rybałko⁵, poetki wileńskiej, zamieszkałej na stałe w Niemczech. Ponadto zamieszkali na Wileńszczyźnie literaci sporządzili przekłady, które nie zostały dotąd opublikowane w formie książkowej. Alina Lassota przełożyła zbiór poezji litewskiej poetki z Australii Lidii Šimkutė, zaś Aleksander Śnieżko zbiór aforyzmów nieżyjącego już pisarza Vytautasa Karaliusa. Jedynie pojedyncze teksty z tych zbiorów doczekały się wydań w polskiej prasie literackiej⁶. Dwie książki i dwa materiały na książki to jednak zaskakująco mało, jak na kilkudziesięcioosobową grupę literatów działających w litewskim otoczeniu. Pewien przełom w tej inercji nastąpił w 2018 r., kiedy średnia i młoda generacja polskich pisarzy nawiązały kontakty z litewskimi kolegami oraz zaczęły tłumaczyć ich utwory i publikować w polskiej prasie literackiej. Owocem tej działalności było kilka publikacji zbiorowych w dwutygodniku „Pisarze.pl”, dwumiesięczniku „Lublin. Kultura i Społeczeństwo”, kwartalniku „Poezja dzisiaj” i „Ciechanowskich Zeszytach Literackich”, a także pojedyncze publikacje w „Czasie literatury”⁷. Wspomniane przekłady to krótkie formy literackie, głównie poezja, a także opowiadania i aforyzmy. Autorami opublikowanych przekładów są: Mirosława Bartoszewicz, Alina Lassota, Agnieszka Masalytė, Dominika Olicka, Karolina Słotwińska, Aleksander Śnieżko, Regina Tribocka, Krystyna Užėnaitė i Wiaczesław Zienkiewicz.

Działalność wydawnicza

Konsekwencją niewielkiej aktywności polskich pisarzy z Litwy w dziedzinie nawiązywania polsko-litewskich kontaktów literackich oraz tłumaczeń literatury polskiej na język litewski i odwrotnie, są także bardzo skromne osiągnięcia w dziedzinie wydawniczej. Pewnym, niewielkim dorobkiem

tego tłumacza ukazał się też zbiorek wierszy Ony Z. Šalnierė *Spalvos ir digresijos/ Barwy i dygresje*, Vilnius 2002 (od redakcji).

⁵ *Sen Mendoga. Antologia literatury litewskiej lat dziewięćdziesiątych*, oprac. przez A. Rybałko, Warszawa 2001. Autorami przekładów są: Biruta Markuza Bi-ałostocka, Danuta Brodowska, Teresa Dalecka, Małgorzata Kasner, Krystyna Marczyk, Wojciech Piotrowicz, Jagoda Rogoża, Alicja Rybałko (od redakcji).

⁶ Zob.: „Pisarze.pl” 2019, nr 426 ; „Ciechanowskie Zeszyty Literackie” 2019, nr 21.

⁷ „Poezja dzisiaj” 2018, nr 127/128; „Pisarze.pl” 2019, nr 422, 426 i 427; „Czas literatury” 2019, nr 2; „Lublin. Kultura i społeczeństwo” 2019, nr 7 (98); „Ciechanowskie Zeszyty Literackie” 2019, nr 20, 21.

w tym zakresie może się pochwalić stowarzyszenie „Znad Wilii”, wydające kwartalnik pod tym samym tytułem oraz organizujące wspomniane wyżej festiwale „Maj nad Wilnem”. Można śmiało założyć, że kilka publikacji książkowych, które ukazały się w litewskich oficynach, stanowi pokłosie festiwali i rezultat wymienionych spotkań uczestników z kierownictwem Związku Pisarzy Litwy. Za dobry przykład takiego wpływu można z pewnością uznać wspólną publikację książkową o Czesławie Miłoszu autorstwa obecnej prezeski Związku Birutė Jonuškaitė i śląskiej poetki Barbary Gruszki-Zych pt. *Mano poetas/ Mój poeta*⁸, wydaną przez oficynę „Naujoji Romuva” w 2012 r., a także wspólny zbiór wierszy tej samej poetki z litewskim kolegą Juliuszem Kelerasem pt. *Dwoje o miłości/ Dviese apie meilę*⁹, opublikowany w tym samym wydawnictwie. Można też doszukać się wpływu polskich literatów z Litwy na wydanie dwóch znaczących międzynarodowych antologii poezji: zbioru utworów dwóch dziesiątek poetów polskich i litewskich pt. *Kraków – Wilno / Krokuvu – Vilnius*¹⁰, wydanego przez Oficynę Konfraterni Poetów w 2005 r., oraz późniejszej o dwa lata edycji Ministerstwa Kultury Litwy pt. *Magnus Ducatus Poesis: Ribų įveikia 2006-2007*¹¹, w czterech językach: litewskim, polskim, ukraińskim i białoruskim. Inną cenną międzynarodową edycją poezji była polsko-litewsko-białoruska antologia *Susitikimai – Cytprəчу – Spotkania*¹², wydana w 2013 r. staraniem Muzeum Władysława Syrokomli w Borej-kowszczyźnie (w rejonie wileńskim). Na tym właściwie polsko-litewska działalność wydawnicza z udziałem polskiej społeczności literackiej na Litwie się kończy. Wspomniane KSLP ma wprawdzie na koncie kilka publikacji książkowych, ale wszystkie ograniczyły się dotąd do własnej grupy etnicznej. Nie zanotowano inicjatyw międzynarodowych ze strony tego gremium.

Wnioski

Fakt, że pełny i w miarę wyczerpujący opis zjawiska, jakim jest udział polskich pisarzy z Litwy w rozwoju polsko-litewskich relacji literackich, zmieścił się na pięciu stronicach standardowego maszynopisu, zestawiony ze

8 B. Gruszka-Zych, B. Jonuškaitė, *Mano poetas/ Mój poeta*, Wilno 2012.

9 B. Gruszka-Zych, J. Keleras, *Dwoje o miłości/ Dviese apie meilę*, Wilno 2012.

10 *Kraków – Wilno / Krokuvu – Vilnius*, Kraków 2005, s. 224.

11 *Magnus Ducatus Poesis: Ribų įveikia 2006–2007*, oprac. V. Braziūnasa, Vilnius 2007, s. 265.

12 *Susitikimai – Cytprəчу – Spotkania*, pod red. J. Szostakowskiego, Vilnius 2013.

wskazaną wyżej liczebnością tej społeczności skłania do ewidentnego wniosku, że udział ten jest nienaturalnie i nadspodziewanie skromny. Tekst ten ma charakter literaturoznawczy, zaś racjonalnego wyjaśnienia przyczyn tego stanu rzeczy, mieszczącego się w zakresie narzędzi i aparatu badawczego literaturoznawcy, nie da się udzielić. Z filologicznego punktu widzenia istnieją wszelkie przesłanki, aby polska społeczność literacka Litwy uczestniczyła w sposób pełny i nieskrępowany w życiu literackim zarówno Litwy, jak i Polski i z tego właśnie tytułu stanowiła naturalny pomost pomiędzy obiema wspólnotami. Powodów, dlaczego tak się nie dzieje, należy z pewnością szukać w sferze społecznej i psychospołecznej. Wyjaśnienie tego niewątpliwego paradoksu społeczno-kulturowego pozostawiam zatem socjologom i antropologom kultury.

Bibliografia

Gruszka-Zych Barbara, Jonuškaitė Birutė, *Mano poetas/ Mój poeta*, Wilno 2012.

Gruszka-Zych Barbara, Keleras Julius, *Dwoje o miłości/ Dviese apie meilę*, Vilnius - Wilno 2012.

Kraków - Wilno/ Krokva - Vilnius, Kraków 2005.

Magnus Ducatus Poesis, pod red. V. Braziūnasa, Vilnius 2007.

Pamięć. Wiersze poetów litewskich, przełożył W. Piotrowicz, Warszawa 1995.

Sen Mendoga. Antologia literatury litewskiej lat dziewięćdziesiątych opracowana przez A. Rybalko, Warszawa 2001.

Susitikimai - Сутікiмачу - Spotkania, pod red. J. Szostakowskiego, Vilnius 2013.

Šalnierė Ona Z., Piotrowicz Wojciech, *Spalvos ir digresijos/ Barwy i dygresje*, Vilnius 2002.

Prasa

„Ciechanowskie Zeszyty Literackie” 2019, nr 20, 21.

„Czas literatury“ 2019, nr 2.

„Lublin. Kultura i społeczeństwo” 2019, nr 7 (98).

„Pisarze.pl“ 2019, nr 422, 426, 427.

„Poezja dzisiaj“ 2018, nr 127/128.